

نگاهی به

دایرة المعارف بزرگ اسلامی

جلد ۱۵ (مدخل ترجمه قرآن)

مهدی الهیاری تبریزی

می گیرد. مدخل ترجمه قرآن در ۳۴ صفحه یکی از مقالات مهم و نسبتاً بلند این مجموعه است که در این نوشتار به ۱۱ صفحه آخر آن خواهیم پرداخت.

از آنجا که بیشتر اطلاعات و محتویات دایرة المعارف ها و دانشنامه ها معمولاً حرف آخر و درست تلقی می شوند و خوانندگان در پذیرفتن آن تردید کمتری دارند، شایسته و بلکه لازم است مدیران علمی و نویسندگان، تأمل و تعمق بیشتری به این امر داشته باشند تا در حد امکان با کمترین اشکال، آن را به طبع برسانند.

متأسفانه مسئولان امر در مدخل ترجمه قرآن جلد پانزدهم که مورد تحقیق راقم این سطور قرار گرفته است، دقت و توجه لازم را نداشتند؛ با مرور مواردی که در ادامه این نوشتار خواهد آمد، درمی یابیم این مدخل با ضبط نادرست اهلام، به روز نبودن اطلاعات و آمار، اغلاط املائی، عدم دقت در آدرس دهی منابع و تأخذ و عدم مراجعه به کتب مربوطه مواجه بوده است.

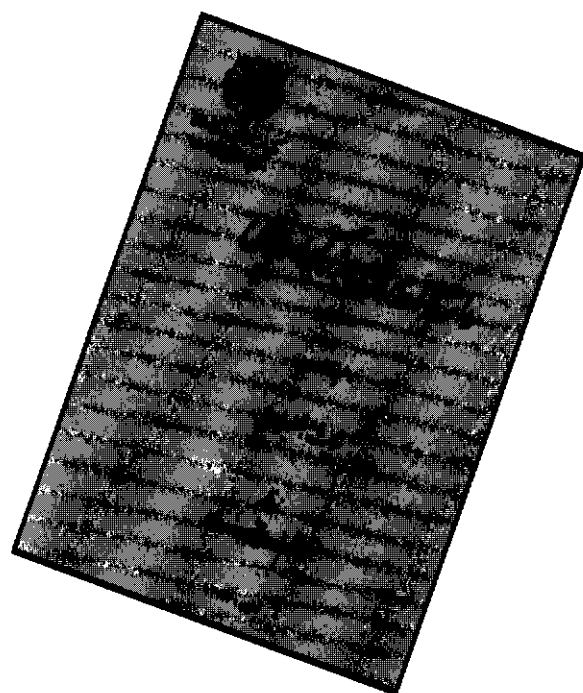
امید است در ویرایش دوم که این مرکز قول آن را داده، مدخل ترجمه قرآن مورد مطالعه و مذاقه بیشتری قرار گیرد و چنانچه این یادداشت ها مورد قبول طبع مدیران علمی باشد، آن را در بهسازی و ویرایش دوم مورد نظر قرار دهند.

1. The Encyclopedia of Islam.

2. Encyclopedia Iranica.

3. Diyanet Vareli Islam Ansiklopedisi Turkiye.

۴. عارف نوشاهی، آینه میراث، شماره پیاپی ۲۲، ص ۹۳.

دایرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۵، مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۷، تهران.

یکی از بزرگ ترین و مهم ترین مراکز دانشنامه نگاری در ایران، مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی است که در سال ۱۳۶۲ تأسیس شده است و به سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی دایرة المعارف منتشر می کند. آثار این مرکز با دایرة المعارف های معتبر جهانی مانند: دایرة المعارف اسلام (ویرایش دوم و سوم)^۱، دایرة المعارف ایرانیکا^۲ و دایرة المعارف بنیاد دینی ترکیه^۳ رقابت جدی دارند و در بیشتر موضوعات مشترک با هم رقابت می کنند؛ با این حال در مدخل های مربوطه، دیدگاه خاص خود را دارند، اما اعتبار علمی و تحقیقی از آن مرکزی است که پشتوانه علمی قوی و قانونمندی داشته باشد.^۴

جدیدترین مجلد دایرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد پانزدهم آن است که مدخل های تربیت تا تفسیر نعمانی را دربر

منظوم، ضبط عبارت «... شهاب تشکر آرنی ...» خطاست و شهاب تشکری آرنی درست است.

(نک به: قرآن مجید به ترجمه شعر فارسی، شهاب تشکری آرنی؛ تهران: پگاه اندیشه، ۱۳۸۴، ص ۶۰۴، ص وزیری).

۵- در صفحه ۹۳ ستون اول، درباره ترجمه های معاصر، ضبط عبارت «در انبوه ترجمه هایی که پس از این پدید می آید، دیگر هیچ شیوه نو، یا هیچ اندیشه و سخن تازه بروز نمی کند...» خطاست و مقرون به فهم نیست؛ زیرا نویسنده محترم مشخص نمی کند زمان «پس از این» چه زمانی است؛ اما درباره «دیگر هیچ شیوه نو، اندیشه و سخن تازه ای بروز نمی کند»، باید گفت: این حکمی است کلی برای متهم کردن و کهنه اندیشی همه مترجمان معاصر قرآن که هیچ اندیشه و سخن تازه ای ندارند.

۶- در صفحه ۹۳ ستون اول، در ادامه مطلب ذکر شده از قسمت بالا چنین آمده است: «اما شاید بتوان ترجمه مهدی الهی قمشه ای را سرآغاز گرایش به فارسی نویسی پنداشت...».

درباره آغاز گرایش به فارسی نویسی باید گفت: نخستین کسی که تلاش کرد در ترجمه اش از شیوه هزارساله ترجمه تحت اللفظی عدول کند و به فارسی نگاری روی بیاورد، بصیرالملک شیبانی است؛ و سال ها قبل از چاپ ترجمه مرحوم الهی قمشه ای ترجمه فارسی بصیرالملک از قرآن مجید با کشف آیات، چاپ سنگی شده است. این قرآن مترجم به چاپ بصیرالملکی معروف است. (نک به: دایرة المعارف تشیع؛ ذیل «خاندان شیبانی»، ج ۷، ص ۵۰. نیز: الذریعة، ج ۴، ص ۱۲۷؛ ترجمه القرآن (الی الفارسیة) لمیرزا طاهر بصیرالملک ابن میرزا احمد کاشانی، المطبوع ۱۲۹۹ ق).

در ادامه مطلب بالا چنین آمده است: «... مترجم به راستی از گذشتگان تقلید کرده، و گویی خود، سر فارسی نگاری نداشته است؛ با اینهمه ادبیات و نشر عمومی زمان در وی بی تأثیر نبوده...». از این عبارت های ضد و نقیض هم چیزی عاید خواننده نمی شود و خواننده دچار سردرگمی می شود.

۷- در صفحه ۹۳ ستون اول آمده است: «... ۳۰ سال پس از او، [الهی قمشه ای] زین العابدین رهنا که در فارسی نویسی دستی توانا داشت، ترجمه ای عرضه کرد که در آن، به راستی دستور زبان فارسی مورد توجه خاص بوده است. از آن پس دیگر هیچ ترجمه ای نمی توان یافت که بخواهد واژگان قرآنی را لفظ به لفظ به فارسی برگرداند...».

مطالب ارائه شده در بالا نشان از گستردگی دانش و تلاش فراوان نویسنده محترم مقاله داشته که توانسته است همه

۱- در صفحه ۹۲ ستون دوم، درباره ترجمه های موزون و منظوم، این عبارات آمده است که: «... در زمان ما نیز کوشش هایی در این زمینه شده، جزء آخر قرآن با ترجمه مسجع و موزون (قم، ۱۳۷۶ ش) از آن محمود صلواتی است. تشابه این ترجمه با ترجمه های موزون کهن...».

در این عبارت عدم مراجعه به ترجمه مورد نظر و به روز نبودن اطلاعات چاپ کاملاً مشخص است. از این اثر ابتدا دو جزء پایانی قرآن مجید در سال ۱۳۷۶ منتشر شده است و همین ترجمه، مورد نظر مؤلف مقاله بوده است. ظاهراً وی از نسخه کامل شده در سال ۱۳۸۱ خبری نداشته است.

ترجمه موزون فارسی قرآن کریم به قلم محمود صلواتی، سی جزء کامل به همراه متن عربی در سال ۱۳۸۱ توسط مؤسسه نشر و تحقیقات ذکر در تهران به چاپ رسیده است.

۲- در صفحه ۹۲ ستون دوم، باز با مؤلفه ترجمه های موزون و منظوم، آمده است: «... تا آنجا که ما می دانیم، کسی از مترجمان کهن قرآن را به شعر فارسی ترجمه نکرده است...».

درست است که از مترجمان کهن، کسی قرآن را به شعر فارسی ترجمه نکرده است، ولی عبارت «... در زمان ما نیز کوشش هایی در این زمینه شده...» صحیح نیست؛ زیرا در ذهن خواننده چنین می نماید که در قبل از «زمان ما» هیچ ترجمه ای از قرآن به شعر وجود نداشته است؛ حال آنکه حدود دو قرن قبل، صفی علی شاه قرآن را به شعر فارسی ترجمه کرده است.

حاجی میرزا حسن اصفهانی، ملقب به صفی علی شاه (۱۲۵۱-۱۳۱۶ ق) قرآن را با ترجمه شعر فارسی در بحر رمل مسدس بر وزن مثنوی مولوی به نظم کشیده است و در سال ۱۳۲۸ شمسی از طرف اسدالله مصفا در ۶۲۸ صفحه در قطع رحلی در تهران به چاپ رسیده است؛ همچنین توسط انتشارات خیام در ۸۳۶ صفحه در قطع رحلی بدون تاریخ در تهران به صورت کامل با عنوان ترجمه منظوم قرآن مجید به چاپ رسیده است.

برای آگاهی بیشتر نک به: (دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، بهاء الدین خرمشاهی، ص ۱۳۷۸؛ الذریعة، ج ۴، ص ۲۷۹؛ دایرة المعارف تشیع، ج ۴، ص ۵۶۱).

۳- در صفحه ۹۳ ستون اول درباره ترجمه های موزون و منظوم، ضبط عبارت «... محمد علی محمد... خطاست و محمد علی محمدی صواب است». (نک به: ترجمه منظوم از قرآن کریم؛ محمد علی محمدی؛ قم: حضرت معصومه، ۱۳۸۱، ص ۳۷۹، ص وزیری).

۴- در صفحه ۹۳ ستون اول، درباره ترجمه های موزون و

۶۱۰ ص ۱۰۱ - سید جلال الدین مجتبیوی، تهران: حکمت، ۱۳۷۱ ش، ۶۴۰ ص ۱۱ - محمد مهدی فولادوند، قم: دارالقرآن الکریم، ۱۳۷۳ ش، ۶۱۰ ص ۱۲ - ابوالقاسم پاینده، [بی جا]، [بی تا]، ۱۳۵۷ ش، ۳۶۸ ص ۱۳ - عبدالمحمد آیتی، تهران: سروش، ۱۳۶۷ ش، ۶۱۳ ص ۱۴ - محمد باقر بهبودی، [بی جا]، مترجم، ۱۳۷۲ ش، ۶۱۲ ص ۱۵ - احمد کایانپور، تهران: اقبال، ۱۳۷۲ ش، ۱۲۲۴ ص ۱۶ - حاج عبدالمجید صادق نویری، [بی جا]، کتابخانه نویر، ۱۳۶۲ ش، ۱۹۱۹ ص ۱۷ - داریوش شاهین، تهران: جاویدان، ۱۳۵۹ ش، ۲۹۳۱ ص ۱۸ - سید علی نقی فیض الاسلام، [بی جا]، [بی تا]، [بی تا]، ۱۶۷۸ ص ۱۹ - بصیرالملک، تهران: کتاب فروشی اسلامیة، ۱۳۱۶ ش، ۵۲۲ × ۲ ص ۲۰ - اشرفی تبریزی، تهران: چاپخانه علمی، ۱۳۷۳ ش، ۱۰۳۴ ص ۲۱ - حاج شیخ رضا سراج، تهران: شرکت سهامی طبع کتاب، [بی تا]، ۵۶۹ ص ۲۲ - حکمت آل آقا، تهران: اقبال، ۱۳۵۳ ش، ۴۸۶ × ۲ ص ۲۳ - سید اسدالله مصطفوی، [بی تا]، [مترجم]، [بی تا]، [بی تا]، ۱۱۰۲ ص ۲۴ - حاج احمد نواندیش، [بی جا]، چاپخانه زندگی، ۱۳۳۷ ش، ۱۵۱۰ ص ۲۵ - شیخ سعدی [منسوب]، کشمیر: مطبع ممتاز علی مجتباتی، ۱۹۸۲ م، ۸۰۰ ص ۲۶ - ریاض باری، اکسفورد: شرکت انتشارات بین المللی اسلام، ۱۳۶۸ ش، ۱۶۴۷ + ۷ ص ۲۷ - بهاءالدین خرمشاهی، تهران: نیلوفر و جامی، ۱۳۷۴ ش، ۹۰۲ ص ۲۸ - مخدوم نوح سندی، جام شورو - سند: سندی ادبی - بورو، ۱۴۰۱ ق، ۴۰ + ۶۱۰ ص ۲۹ - سید جمال الدین استرآبادی، تهران: مؤسسه فراهانی، ۱۳۹۳ ق، ۶۰۵ ص ۳۰ - مصطفی خرم دل، سندی: احسان، ۱۳۷۴ ش، ۷۵۳ + ۳ ص ۳۱ - بهروز مفیدی شیرازی، کالیفورنیا: تسلیم - شدگان متحده بین المللی، ۱۹۹۵ م، ۷۲۰ ص ۳۲ - محمد جواد مشکور، تهران: چاپخانه برادران علمی، ۱۳۷۰ ش، ۳۸۸ ص ۳۳ - صفی علی شاه، تهران: خیام، [بی تا]، ۸۳۶ ص ۳۴ - امید مجد، نیشابور: مترجم، ۱۳۷۶ ش، ۶۱۰ × ۲ ص ۳۵ - میرزا ابوالحسن شعرانی، تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۴ ش، ۶۷۲ ص ۳۶ - عبدالله صمصامی، لندن، [بی تا]، ۱۳۵۸ ش، ۴۰۹ ص ۳۷ - عبدالحسین آیتی، [بی جا]، [بی تا]، ۱۳۲۴ ش، ۴۱۶ + ۵۲۴ ص ۳۸ - مسعود انصاری خوشابر، تهران: فرزانه روز، ۱۳۷۷، ۶۲۴ ص ۳۹ - علی اکبر سروری، تهران: جمهوری، ۱۳۷۷ ش، ۸۷۶ ص ۴۰ - اکبر ایران پناه، تهران: پیک فرهنگ، ۱۳۷۸، ۶۰۴ × ۲ ص ۴۱ - طاهره صفارزاده،

ترجمه های فارسی قرآن مجید بعد از ترجمه زین العابدین رهنما را تا زمان حال با قرآن مقابله کند و تطبیق دهد و چنین فتوایی صادر نماید که دیگر هیچ ترجمه ای را نمی توان یافت که واژگان قرآنی را لفظ به لفظ به فارسی برگرداند. در حاشیه باید گفت: ترجمه های بسیاری هستند که لفظ به لفظ قرآن را به فارسی برگردانده اند؛ مانند ترجمه جلال الدین مجتبیوی. ایشان در پیشگفتار (مؤخره) ترجمه خود از قرآن مجید چنین گفته است: «در این ترجمه بیشتر هم ما [با تشدید میم] صحت [= رعایت امانت و دقت و توجه به سبک و صیغه و ساختار و حتی ادات تأکید] بوده است».

(نک به: قرآن مجید با ترجمه سید جلال الدین مجتبیوی؛ تهران: حکمت، ۱۳۷۱ ش، ۶۴۰ ص وزیری و نیز: سید جلال الدین مجتبیوی؛ «معرفی آخرین ترجمه منتشر شده از قرآن مجید»؛ بینات، س ۱، بهار ۱۳۷۱، ص ۱۵۶-۱۵۷ همچنین، جلال الدین مجتبیوی؛ «درباره آخرین ترجمه قرآن مجید» بینات، س ۲، تابستان ۱۳۷۱، ش ۶، ص ۱۱۹-۱۲۴).

۸- در صفحه ۹۳ ستون اول آمده است: «... ما اینک فهرستی - احتمالاً ناقص - از ترجمه های سده اخیر عرضه می کنیم و از باب اختصار، تنها سال و نام مترجم را می آوریم ...».

در این باره باید گفت: پذیرفتن عبارات «احتمالاً ناقص»، تا آنجا که ما می دانیم، شاید ... «برای خواننده دایرة المعارف بزرگ اسلامی که قرار است یکی از افتخارات علمی و ملی کشور شود، قابل قبول نیست و انتظار خوانندگان بیشتر از این حرف هاست و چنین می نماید که حتماً فهرست کاملی نیز وجود دارد».

با این توضیح، راقم این سطور در ادامه، فهرستی از ترجمه های فارسی قرآن مجید را [ترجمه های کامل] همراه با ناشر، محل نشر، سال نشر و تعداد صفحات، به حضور خوانندگان محترم ارائه می کند:

- ۱- مهدی الهی قمشه ای، قم: اسوه، ۱۳۷۰ ش، ۶۰۹ ص؛
- ۲- شاه ولی الله دهلوی، کراچی - لاهور، تاج کمپنی، [بی تا]، ۷۳۶ ص؛
- ۳- محمد کاظم محزنی، قم: اسوه، ۱۳۷۲ ش، ۶۱۱ ص؛
- ۴- ابوالقاسم امامی، تهران: سازمان اوقاف، ۱۳۷۰ ش، ۶۷۷ ص؛
- ۵- محمد خواجوی، تهران: مولی، ۱۳۶۹ ش، ۶۶ + ۳۵۰ ص؛
- ۶- جلال الدین فارسی، تهران: انجام کتاب، ۱۳۶۹ ش، ۷ + ۱۲۰۹ ص؛
- ۷- ناصر مکارم شیرازی، قم: دارالقرآن الکریم، ۱۳۷۳ ش، ۱۳ + ۲ + ۶۰۴ ص؛
- ۸- محمود یاسری، قم: بنیاد فرهنگی امام المهدی، ۱۳۷۳ ش، ۷ + ۶۰۵ ص؛
- ۹- کاظم پور جوادی، تهران: بنیاد دایرة المعارف، ۱۳۷۲ ش،

تهران: هنر بیداری، ۱۳۸۰، ۱۵۵۶ ص ۴۲۱- حسین انصاریان،
 قم: اسوه، ۱۳۸۳ ش، ۶۰۴ × ۲ ص ۴۳- آیت الله مشکینی،
 قم: الهادی، ۱۳۸۰، ۶۱۶ ص ۴۴- ابوالفتوح رازی، قم:
 قدس، ۱۳۷۹، ۷۲ + ۶۰۴ ص ۴۵- علی اکبر طاهری
 قزوینی، تهران: قلم، ۱۳۸۰، ۶۱۲ ص ۴۶- محمدعلی
 خالدی، دوحه: صالح بن احمد العبیدی، ۱۹۹۶ ص ۴۷-
 علی اصغر حلبی، تهران: اساطیر، ۱۳۸۰، ۴۰ + ۶۰۴ × ۲
 ص ۴۸- سید کاظم ارفع، تهران: فیض کاشانی، ۱۳۸۱، ۲ ×
 ۶۰۴ ص ۴۹- حسینعلی کوثری، باتسدا، IBEX، ۲۰۰۰ م،
 ۶۰۴ + ۸ ص ۵۰- سید علی موسوی گرمارودی، تهران:
 قدیانی، ۱۳۸۳ ش، ۶۹۴ ص ۵۱- سید مهدی حجتی، قم:
 بخشایشی، ۱۳۸۱ هـ. ش.، ۶۱۶ ص ۵۲- محمد شائق،
 تهران: فواد، ۱۳۸۰ هـ. ش.، ۱۲۲۴ ص ۵۳- محمود
 صلواتی، تهران: مؤسسه نشر و تحقیقات ذکر، ۱۳۸۱ هـ. ش،
 ۶۰۴ × ۲ ص ۵۴- حسین استاد ولی، قم: اسوه، ۱۳۸۵ ش،
 ۶۰۴ × ۲ ص ۵۵- سید مهدی دادور، تهران: جهان آرا،
 ۱۳۸۱ ش، ۳۵۱ + ۱۰۱۲ ص ۵۶- دکتر محمد صادقی
 تهرانی، قم: کلیدر، ۱۳۸۲ ش، ۶۰۴ + ۶۰۴ ص ۵۷- اصغر
 برزی، تهران: بنیاد قرآن، ۱۳۸۲ ش، ۶۰۴ ص ۵۸-
 ابوالفضل بهرام پور، قم: عصمت، ۱۳۸۳ ش، ۶۰۴ ص ۵۹-
 محمدعلی رضایی اصفهانی و همکاران، قم: دارالذکر، ۱۳۸۳ ش،
 ۶۴۰ ص ۶۰- سید حسن ابطی، قم: بطحاء، ۱۴۲۵ ق،
 ۶۴۴ ص ۶۱- کرم خدا امینیان، قم: اسوه، ۱۳۸۴ ش، ۶۳۳ ص ۶۲-
 محمد فقیهی رضایی و همکاران، تهران: محراب قلم،
 ۱۳۸۴ ش، ۶۰۴ ص ۶۳- شهاب تشکری آرائی، قم: اسوه،
 ۱۳۸۴ ش، ۶۱۱ ص ۶۴- بابا صفری، تهران: فرهنگ مشرق
 زمین، ۱۳۸۴ ش، ۴۴۶ ص ۶۵- عبدالمجید معادیخواه،
 تهران: ذره، ۱۳۷۹ ش، ۶۰۴ ص ۶۶- سید عاشق حسین،
 سره- انگلستان: Islam International Publications، ۲۰۰۳ م،
 ۱۶۱۰ ص ۶۷- علی کرمی فریدنی، قم: مؤسسه انتشارات
 حلم، ۱۳۸۴ ش، ۶۰۴ × ۲ ص ۶۸- هوشنگ آبان، تهران:
 فرناس، ۱۳۸۵ ش، ۴۵۵ ص ۶۹- عباس پورسیف، تهران،
 شاهد، ۱۳۸۶ ش، ۱۵۸۰ ص ۷۰- محمدعلی صالح غفاری،
 تهران: فقیه، ۱۳۸۵ ش، ۷۴۲ ص ۷۱- مرکز فرهنگ و
 معارف قرآن، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۵ ش، ۶۰۴ + ۶۰۴ ص ۷۲-
 سید محمدرضا صفوی، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۵
 ش، ۶۰۴ ص ۷۳- سیدرضا ابوالمعالی کرمانشاهی، تهران:
 خاص، ۱۳۸۶ ش، ۶۰۴ + ۶۰۴ ص ۷۴- عباس حداد کاشانی،

تهران: حافظ نوین، ۱۳۸۴ ش، ۶۲۷ ص ۷۵- مسعود
 ریاضی، تهران: کتاب آشنا، ۱۳۸۵ ش، ۶۰۴ ص ۷۶- امیر
 توحیدی، تهران: حافظ نوین، ۱۳۸۵ ش، ۷۱۵ ص ۷۷-
 محمد یزدی، تهران: مترجم، ۱۳۸۶ ش، ۶۰۴ ص.

۹- در صفحه ۹۳ ستون اول آمده است: «... و نیز به حسن
 پویا (همه شماره های هژده گانه ترجمان وحی ...)، ارجاع
 می دهیم».

در این مورد باید گفت: این آدرس برای ارجاع به خوانندگان
 اشتباه است و جناب آقای حسن پویا هیچ نوشته و مطلبی در تمام
 بیست و سه شماره مجله ترجمان وحی ندارد.

۱۰- در صفحه ۹۳ ستون اول، می خوانیم: «... چندین
 کتاب را که بیشتر جنبه تفسیر داشته اند فرو نهادیم: ...».

با وجود فرو نهادن کتاب هایی که جنبه تفسیر داشته اند، در
 فهرست ارائه شده [احتمالاً ناقص] چندین تفسیر وجود دارد که
 به آنها اشاره می کنیم.

درباره عبارت «۱۳۱۳» ش، میرزا محمد ثقفی باید گفت:
 از ایشان ترجمه فارسی قرآن مجید تا کنون چاپ نشده است،
 بلکه تفسیری از قرآن مجید به نام (روان جاوید در پنج جلد از
 ایشان موجود است نک به: روان جاوید در تفسیر قرآن مجید،
 حاج میرزا محمد ثقفی، چاپ ۲، تهران: برهان، ۱۳۷۶).

همچنین درباره عبارت «پس از انقلاب» ۱۳۵۸ ش، صادق
 تقوی گفتنی است: این نیز تفسیر است و از ایشان ترجمه قرآن
 مجید موجود نیست، نک به: (ترجمه و تفسیر قرآن مجید به
 ترتیب نزول سوره ها، تهران، [بی نا]، ۱۳۵۸، ۳۶۵ ص
 وزیری).

نیز درباره عبارت: «۱۳۷۱» ش، علی اکبر قرشی باید
 گفت: این هم جز ترجمه ها نیست، بلکه تفسیری است از قرآن
 با عنوان احسن الحدیث (نک به: تفسیر احسن الحدیث، سید
 علی اکبر قرشی، چاپ ۲، تهران: مرکز چاپ و نشر بعثت).

۱۱- در صفحه ۹۳ ستون اول آمده است: عبارت «شهرام
 هدایت، ۱۳۶۱ ش». گفتنی است این ترجمه هم ترجمه ای
 کامل از قرآن کریم نیست و مشتمل بر ده جزء اول قرآن است.
 (نک به: ترجمه قرآن مجید؛ تهران: انتشارات صالحی،
 ۱۳۶۱ ش).

۱۲- در صفحه ۹۳ ستون اول، ضبط عبارت «۱۹۸۹»، میثی
 لاهور، خطاست و چنین مترجم قرآنی، برای کسی شناخته
 شده نیست. شاید منظور نویسنده محترم «کلیم الله متین» بوده
 است (نک به: کلیم الله متین؛ ترجمه تفهیم القرآن مودودی،

عبارت «خرمشاهی، بهاء الدین، دانشنامه قرآن، تهران ۱۳۷۷» به این صورت ناقص است. بهتر است در نوشتن و درج مآخذ عبارت آنها را به صورت کامل بنویسیم.

(نک به: بهاء الدین خرمشاهی؛ دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، تهران، ۱۳۷۷).

۲۱- در صفحه ۹۵ ستون دوم، ضبط عبارت «... به عنوان سابقه ای در میان ترکان در گروه عالمان شرکت کننده در ترجمه قدیم طبری به زبان فارسی ...» صحیح نیست و چنین می نماید که ترجمه جدید طبری هم وجود دارد.

۲۲- در صفحه ۹۵ ستون دوم، درباره ضبط عبارت «... با توجه به اسناد ترجمه هایی که به صورت هایی همچون نسخ خطی بر جای مانده، گفته شود که سده های ۷ و ۸ ق را باید آغاز روی آوری جدی عالمان ترک زبان به ترجمه قرآن دانست.

وجود ترجمه هایی ترکی در این دوره زمانی دلیل مناسبی است برای پذیرش این امر که گرایش تازه مسلمانان ترک در حکومت ایلخانان و احساس نیاز به قرآنی مترجم برای یافتن درکی صحیح از دین جدید را سبب شد، اما تازه مسلمانان ترک، به شدت به دریافتهای جدی از دین اسلام احساس نیاز می کردند ...» باید گفت: این مطلب صحیح نیست؛ چون ترکان از سده های نخست به اسلام گرویدند و نمی توان ترکان مسلمان قرن ۷ و ۸ را تازه مسلمان خواند.

درباره ترجمه قرآن به زبان ترکی نیز باید گفت: «اولین ترجمه قرآن مجید به زبان ترکی در قرن پنجم انجام گرفته و نخستین ترجمه ترکی بر مبنای ترجمه های فارسی بوده و یا با آن همزمان است، یا در نیمه اول قرن پنجم هجری / یازدهم میلادی به عمل درآمده است.

(ر. ک به: ترجمه پژوهی قرآنی؛ ترجمه بهاء الدین خرمشاهی، ترجمان وحی، شماره ۱۷، ص ۷۳. همچنین نک به: Karimi-Hakkak, 1998, p515; Poonawala, 1990, p.162)

Qur'an Translation: Discourse, Texture, and Exegesis, By Hussein Abdul-Raof, (Richmond, Curzon, 2001. xiv+197pp).

۲۳- در صفحه ۹۶ ستون دوم آمده است: «در شبهه قاره هند بر خلاف قدیم الاسلام بودن، عالمان این دیار بسیار دیر به ترجمه قرآن روی آوردند. غلبه زبان فارسی دست کم به عنوان زبان رسمی، از دلایل مهمی بود که نه تنها ترجمه های فارسی کاملاً پاسخگوی جامعه شده باشد، بلکه کسانی چون ولی الله دهلوی نیز خود، قرآن را به فارسی ترجمه کنند». در جمله های بالا یک ناهماهنگی و سستی به چشم می خورد. ظاهراً قسمتی

لاهور، دارالعروبه للدعوة الاسلامیه، ۱۹۸۹).

۱۳- در صفحه ۹۳ ستون اول، ضبط عبارت «۱۳۶۸» ش، ریاض آبادی (آکسفرد) خطاست. چنین مترجم قرآنی هم برای کسی شناخته شده نیست و حتماً منظور نویسنده «ریاض باری» است. (نک به: ریاض باری؛ ترجمه قرآن، آکسفرود: شرکت انتشارات بین المللی اسلام، ۱۳۶۸ ش، ۱۶۴۷ ص رقی. این شرکت متعلق به فرقه قادیانی است).

۱۴- در صفحه ۹۳ ستون دوم، ضبط عبارت «۱۳۸۱» ش مهدی دادفر خطاست و مترجمی با این نام وجود ندارد و سید مهدی دادور درست است (نک به: ترجمه قرآن مجید به ترجمه فارسی، سید مهدی دادور؛ تهران: جهان آرا، ۱۳۸۱ ش، ۱۰۱۲ ص وزیری).

۱۵- در صفحه ۹۳ ستون دوم، ضبط عبارت «۱۳۸۲»؛ محمدصادق تهرانی خطاست و محمدصادق تهرانی درست است. (نک به: قرآن مجید با ترجمه فارسی، محمدصادق تهرانی؛ قم: کلیدر، ۱۳۸۲، ۶۰۴ ص رقی).

۱۶- در صفحه ۹۳ ستون دوم، ضبط عبارت «۱۳۸۴» ش، محمد فقیهی ناقص می باشد و محمد فقیهی رضایی کامل است. (نک به: قرآن مجید با ترجمه فارسی، محمد فقیهی رضایی؛ تهران: محراب قلم، ۱۳۸۴، ۶۰۴ ص وزیری).

۱۷- در صفحه ۹۳ ستون دوم، ضبط عبارت «۱۳۷۷» ش، مسعود انصاری به سبب تشابه اسمی با افراد هم نام، بهتر است نام ایشان را به صورت کامل درج کنیم: مسعود انصاری خوشابر (نک به: ترجمه فارسی قرآن مجید، مسعود انصاری خوشابر؛ تهران: فرزانه روز، ۱۳۷۷ ش، ۶۲۴ ص وزیری).

۱۸- در صفحه ۹۳ ستون دوم، در قسمت مآخذ، ضبط عبارت «انصاری، مسعود، شکوه و زیبای در ترجمه قرآن دهلوی»، همان [مآخذ قبلی ترجمان وحی است] خطاست و در هیچ یک از شماره های ترجمان وحی چنین مقاله ای از مسعود انصاری چاپ نشده است، بلکه این مقاله در بینات، سال سوم، شماره ۲، زمستان ۷۵ و در صفحه های ۱۰۵-۱۱۳ به چاپ رسیده است.

۱۹- در صفحه ۹۳ ستون دوم، در قسمت مآخذ، ضبط عبارت «پویا، حسن، ترجمان وحی، قم، ۱۳۷۶» ش بی، س ۱ شماره بی خطاست. اولاً از آقای حسن پویا هیچ مطلبی در ترجمان وحی درج نشده است، ثانیاً عبارت بعد از ۱۳۷۶ ش بی ظاهراً افتادگی دارد.

۲۰- در صفحه ۹۳ ستون دوم، در قسمت مآخذ، ضبط

از جمله یا عبارتی از آن افتاده است؛ چون ارتباطی بین جمله ها و درک درست معانی وجود ندارد.

۲۴- در صفحه ۹۶ ستون دوم، ضبط عبارت «جین یی جیو، پژوهشگر معاصر چینی ...» خطاست، نام این پژوهشگر چینی جین و نام خانوادگی او یی جیو است؛ البته در عبارت بالا فاصله ها رعایت نشده و برای خواننده مشخص نیست، ولی با نگاهی به صفحات دیگر مقاله مثلاً صفحه ۱۰۲ و عبارت «جیو، جین یی، قرآن در چین»، معلوم می شود در ضبط نام این پژوهشگر چینی اشباهی رخ نموده است (نک به: «قرآن در چین»؛ نوشته جین یی جیو؛ برگردان محسن جعفری مذهب؛ ترجمان وحی، س ۲، ش ۴، اسفند ۱۳۷۷. پاورقی اول، ص ۲۷.

Jin Yijiu (The Quran in china) Contributions to Asian Studies XVII (n. d.): 95-101).

۲۵- در صفحه ۹۶ ستون دوم، ضبط مأخذ در عبارت «اما به سبب پیشگامی آن در میان دیگر ترجمه ها در جنوب شرق آسیا بسیار ارزشمند می نماید (نک: قرائی. (n.pn) ...» به این صورت خطاست. برای ارجاع به مأخذ بهتر است به منابع دست اول رجوع شود. (نک به: The Quran and its Translators: «قرآن و مترجمانش»، علی قلی قرائی؛ التوحید، ۱۲، ۲، تهران، ۱۹۹۴).

۲۶- در صفحه ۹۷ ستون اول، در سرخط «ترجمه قرآن به زبانهای غیر اسلامی» چنین می نماید که تا قبل از این عنوان بحث بر سر ترجمه های زبان های اسلامی بوده است، در حالی که در صفحه ۹۶ ستون دوم، بحث درباره ترجمه های چینی است و زبان چینی زبانی غیر اسلامی است.

۲۷- در صفحه ۹۷ ستون دوم، ضبط عبارت «... در ادامه به عنوان نخستین تلاشها در ترجمه، باید به کار روبر کتونی اشاره کرد ...» خطاست و رابرت / روبرت کتونی / اهل کتون صحیح است. (نک به: ترجمان وحی، ش ۷، ص ۳۶. (Robert of Ketton (Robertus Ketenesis).

۲۸- در صفحه ۹۷ ستون دوم، ضبط عبارت «او که به درخواست پیتر مقدس، راهب دیر کتونی (۱۱۵۶-۱۰۹۲) و با همکاری مسلمانان به نام محمد به این کار مبادرت ورزید، ...» خطاست و «... راهب دیر کلونی ...» درست است. «اولین بار قرآن به دستور پیتر مقدس (۱۱۵۶-۱۰۹۲)، راهب معروف دیر کلونی (Cluny) به زبان لاتین ترجمه شد» (نک به: ترجمان وحی، ش ۷، ص ۳۶).

۲۹- در صفحه ۹۸ ستون دوم، درباره ضبط عبارت «اما

برخی کسان همچون یوزف اسکالیه (۱۵۴۰-۱۶۰۹) اندیشمند هلندی سخن در بطلان این نظریه دادند حدیدی، نخستین، ... ۳۹... باید گفت: اولاً چنین مطلبی در مقاله فوق وجود ندارد؛ ثانیاً ضبط عبارت «یوزف اسکالیه، اندیشمند هلندی» خطا و ژوزف اسکالیزه، اندیشمند فرانسوی صحیح است. علت ضبط آن به این صورت، این است که چون این فرد فرانسوی است، نام وی را باید ژوزف اسکالیزه خواند؛ چون اصلاً در زبان هلندی حرف ژ وجود ندارد. (نک به: Joseph Scaliger ترجمان وحی، ش ۷، ص ۳۹. نیز: Wikipedia در شبکه جهانی اینترنت).

۳۰- در صفحه ۹۸ ستون اول، ضبط عبارت «نخستین ترجمه قرآن کریم به انگلیسی توسط الکساندر راسل (۱۵۹۲-۱۶۵۲) انجام شد»، خطاست و الکساندر راس درست است. این اشتباه در چندین جای دیگر مقاله تکرار شده است و واقعاً خطای بزرگی است. شاید علت این اشتباه، شباهت نام راس با راسل فیلسوف نامدار قرن بیستم انگلستان باشد که این هم دور می نماید و شاید هم به خاطر بی دقتی و عدم اطلاع نویسنده بوده است (نک به: مقاله الکساندر راس و نخستین ترجمه انگلیسی قرآن کریم؛ نوشته نبیل مطر ترجمه عباس امام در ترجمان وحی، ش ۱۷، ص ۴۵. نیز:

Alexander Ross and the First English Translation of the Qur'an, by Nabil Matar, The Muslim World, Vol. 88, No. 1, January 1998).

۳۱- در صفحه ۹۸ ستون دوم، چندجا «... کشیش ایتالیایی لودوویکو ماراچی ...» و یک بار هم «ماراچی» آمده که خطاست و لودوویکو ماراچی صحیح است. (نک به: Ludovico Maracci؛ ترجمان وحی، ش ۷، ص ۴۰).

۳۲- در صفحه ۹۹ ستون اول، ضبط عبارت «... بهره گیری از تفاسیر قرآن همچون در المنثور ...» بدین صورت خطاست، فاصله بین در و المنثور و ایرانیک نبودن «در» و ایرانیک بودن المنثور این دو را دو کلمه جدا از هم می نماید و در المنثور یا الدر المنثور درست است.

۳۳- در صفحه ۹۹ ستون دوم، ضبط عبارت «... توجه کسی چون آربری را چنان به خود معطوف کرد که پس از اثر پزارجش درباره واژگان دخیل در قرآن کریم ...» خطاست. در این باره باید گفت: آرتور آربری کتابی به نام واژگان دخیل در قرآن کریم ندارند و آرتور جفری صاحب این کتاب است. این اشتباه احتمالاً به سبب عدم آگاهی یا شباهت اسمی آرتور جفری

۳۷- در صفحه ۱۰۱ ستون دوم، ضبط عبارت «... ترجمه فرانسه از قرآن کریم از یحیی علوی و محمدجواد حدیدی...» ناقص و خطاست. ترجمه فرانسوی یحیی علوی و جواد حدیدی فقط ترجمه و تفسیر سوره فاتحه و بقره، یعنی سه جزء اول قرآن کریم است. در عبارت ذکر شده چنین می‌نماید که این ترجمه کامل است. برای اطلاع خوانندگان دادن اطلاعات کامل و درست چاپ ضروری است:

Le Coran, Voilà le Livre, Tome Premier, al-Fatiha et al-Baqara, (Sourates 1 et 2), Traduction annotée accompagnée d'études, de concordances et de lexiques, par Yahya 'Alawi et Javad Hadidi

۳۸- در صفحه ۱۰۲ ستون اول، در قسمت مآخذ، ضبط عبارت «... نقدی بر ترجمه دکتر خانم صفارزاده از قرآن کریم» خطاست و نقدی بر ترجمه خانم دکتر صفارزاده از قرآن مجید صحیح است (نک به: ترجمان وحی، ش ۱۱، ص ۲۴).

۳۹- در صفحه ۱۰۲ ستون اول، در قسمت مآخذ، ضبط نام «... محمود علی حسینیات...» خطاست و محمود العلی حسینیات درست است (نک به: «ترجمه شاعر آلمانی فریدریش روکرت» نوشته دکتر محمود العلی حسینیات، ترجمان وحی، ش ۷، ص ۶۹).

۴۰- در صفحه ۱۰۲ ستون دوم، در قسمت مآخذ، ضبط نام «... Qara'i, Ali Quli...» خطاست و Qara'i, Ali Quli درست است.

در پایان این نوشتار ضمن احترام به نویسندگان محترم مدخل ترجمه قرآن، خاطر نشان می‌سازم: اگر این مدخل باز هم مورد نقادی دقیق تری قرار گیرد، اشکالات بیشتری ظهور خواهد کرد.

با آرتور آربری رخ نموده است (نک به: آرتور جفری؛ واژگان دخیل در قرآن مجید؛ ترجمه فریدون بدره‌ای؛ تهران: توس، ۱۳۶۹؛ چاپ جدید با اضافات و تعلیقات، تهران: توس، ۱۳۷۶ و نیز:

Cf. A. Jeffery, The Foreign Vocabulary of the Qur'an, Oriental Institute, Baroda, 1938).

۳۴- در صفحه ۱۰۱ ستون اول، درباره عبارت «... اندک زمانی پس از چاپ اثر کراچکوفسکی، در آلمان رودی پارت، اسلام شناس، قرآن پژوه و درس آموخته دانشگاه توپینگن، این کتاب را به آلمانی ترجمه کرد...» باید گفت: واقعاً عبارت غربی است؛ رودی پارت، هرگز ترجمه قرآن «کراچکوفسکی» را به آلمانی ترجمه نکرده، از ترجمه های پیشین قرآن هم استفاده ننموده است، بلکه او خود مستقیماً قرآن را از اصل عربی آن به زبان آلمانی برگردانده است و این مطلب را در مقدمه ترجمه خود آورده است (نک به: ترجمان وحی، مسعود منصور؛ سال چهارم، شماره هشتم مقاله «تأملی در برخی از نقاط قوت و ضعف ترجمه رودی پارت»؛ ص ۶۳. نیز همان، مقاله «به یاد روی پارت»، ویلیام ا گراهام، ترجمه عباس امام، ش ۱۸، ص ۷۹).

مشخصات کتاب شناختی اصل انگلیسی مقاله فوق به شرح زیر است:

William A. Graham, «In Memoriam Rudi Paret (1901-1983)», The Muslim World, 73iii (1983), pp. 133-141.

۳۵- در صفحه ۱۰۱ ستون دوم، ضبط نام «... محمد جواد حدیدی...» خطاست و جواد حدیدی صحیح است (نک به: «در سوگ خادم بزرگ قرآن، استاد ادب، روانشاد دکتر جواد حدیدی»، بهاءالدین خرمشاهی، ترجمان وحی، ش ۱۱، ص ۵).

۳۶- در صفحه ۱۰۱ ستون دوم، درباره عبارت «... برخی ترجمه ها همچون ترجمه انگلیسی طاهره صفارزاده...» بسیار مورد توجه جوامع علمی قرار گرفته... انصاری، ۲۴ بب...» باید گفت: اولاً در این مقاله فقط ترجمه فارسی خانم صفارزاده از قرآن مجید مورد نقد و بررسی قرار گرفته و هیچ صحبتی از ترجمه انگلیسی به میان نیامده است؛ ثانیاً نقد ترجمه انگلیسی قرآن خانم صفارزاده در حوزه تخصص آقای مسعود انصاری نیست؛ ثالثاً تا کنون در هیچ یک از نشریات داخل و خارج از کشور هیچ گونه نقد یا تقریظی (review) نسبت به ترجمه انگلیسی خانم صفارزاده نوشته نشده است (نک به: «مقاله نقدی بر ترجمه خانم دکتر صفارزاده از قرآن مجید»؛ مسعود انصاری؛ ترجمان وحی، ش ۱۱، ص ۲۴).

